

بررسی آسیب‌های فرهنگی اجتماعی و اقتصادی قاچاق کالا و ارز

خدیدجه هیدری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۰۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی آسیب‌ها و راهکاری مناسب برای جلوگیری از قاچاق کالا و ارز انجام گرفت؛ زیرا پدیده قاچاق کالا و ارز و یا تجارت زیرزمینی و نقل و انتقالات کالا بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی و سود بازرگانی، دارای آثار مخربی در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشور بوده است؛ به گونه‌ای که یکی از دغدغه‌های اصلی دولتمردان مبارزه جدی با قاچاق کالا و ارز است. روش تحقیق این پژوهش سندکاوی است و روش تحلیل توصیفی-تحلیلی است که شامل سه گام شناسایی، توصیف، استنباط و استنتاج است. با تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در دی ماه سال ۱۳۹۲، افق‌های جدیدی از حیث مبارزه و کنترل پدیده زیانبار قاچاق کالا و ارز گشود شد. در این مقاله، فرض بر این است که آسیب‌ها و تبعات قاچاق کالا می‌تواند در مناطق مرزنشین بیشتر از سایر نقاط کشور باشد. براساس نظریه‌های جرم‌شناسی، جرم بودن قاچاق کالا با استناد به آسیب‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، فرهنگی که بر ابعاد مختلف جامعه وارد می‌کند، مسلم می‌باشد. معضل قاچاق کالا یک پدیده علتی نسبت به محصول و پیامد مجموعه‌ای از عوامل متعدد است که نیازمند برنامه‌ای همه‌جانبه بوده و قابلیت انطباق با تئوری‌های جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی را خواهد داشت.

واژگان کلیدی: قاچاق، ارز، آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌های اقتصادی.

مقدمه

قاچاق دامنه وسیعی از فعالیت‌ها را شامل می‌شود. بازرگانی بدون ثبت در دفاتر رسمی یا پنهان کردن این نوع معاملات از چشم مأموران مالیاتی داخلی و گمرکی، عرضه کالا بدون مجوز در بازار برای پرداختن بیمه‌های تأمین اجتماعی و مالیات، دستکاری در اسناد دولتی و تجاری با جعل آن‌ها، رشوه‌خواری، پاوره بازی، گرفتن حق حساب و باجگیری و فعالیت در تولید و توزیع کالاهای ممنوع مثل مواد مخدر و مشروبات الکلی همگی از اشکال قاچاق است. همه این موارد دو خصیصه مشترک دارند: بدون مجوزند، یعنی خلاف مقررات و قوانین هستند. از نظر لغوی، قاچاق کاری است که بر خلاف قانون و به‌طور پنهانی انجام شود و متاعی است که معامله یا ورود آن به کشور ممنوع باشد (معین، ۱۳۸۹: ۵۲). در لغت‌نامه‌ها نیز قاچاق در معانی ذیل به‌کار رفته است:

الف) حمل و نقل کالا از نقطه‌ای به نقطه‌ای (خواه دو نقطه مزبور در داخل کشور باشد) «قاچاق داخلی» خواه یک نقطه در داخل و یک نقطه در خارج باشد که آن را «قاچاق خارجی» می‌گویند. برخلاف مقررات مربوط به حمل و نقل به‌طوری که این عمل ناقض ممنوعیت یا محدودیتی باشد که قانوناً مقرر شده است (خواه عمل مزبور ناقض امتیاز یا انحصاری باشد، خواه نه) مثلاً صدور و ورود اجناس مجاز بدون دادن عوارض گمرکی قاچاق عوارض گمرکی است و حمل و نقل اجناس در داخل کشور بدون دادن عوارض بلدی عنوان قاچاق عوارض بلدی را دارد، اعمال مقدماتی صدور اجناس مزبور هم عنوان قاچاق را دارد.

ب) خرید و فروش و یا نگهداری اجناس مذکور فوق (ماده دوم قانون راجع به فروش اجناس ممنوعه مصوب ۱۳۱۴).

ج) اجناس مذکور که مورد فعل قاچاق قرار می‌گیرد نیز عنوان قاچاق را دارد و فاعل فعل قاچاق را قاچاقچی گویند (مجتهدی، ۱۳۹۱: ۸).

حال قاچاقچیان با انگیزه کسب سود بیشتر از فعالیت‌های رسمی اقدام به این گونه فعالیت‌ها می‌کنند (جعفری و ترزوق، ۱۳۹۱: ۵۰۱). به همین ترتیب، پیامدهای قاچاق نیز متوجه تمام کشور و زندگی آحاد مختلف جامعه است. اما در این میان مناطق مرزی و مرزنشینان به دلیل زندگی در مجاورت مرز، محرومیت نسبی، خست محیط طبیعی و ... بیش از مردمان ساکن در مناطق دیگر تحت تأثیر این پدیده قراردارند. به نظر می‌رسد گونه‌ای از دور تسلسل میان ناامنی، نبود سرمایه‌گذاری، بیکاری و فقر و قاچاق کالا در مناطق مرزی وجود داشته باشد به این ترتیب که ناامنی مانع جذب سرمایه‌گذاران در مناطق مرزی شده و پیامد آن عدم ایجاد اشتغال، بیکاری و فقر است که جمعیت را ناگزیر از دست زدن به کار قاچاق می‌نماید. قاچاق فعلیتی غیرقانونی است و از این رو قاچاقچی خود را رویاروی قانون و حکومت می‌بیند و به اشکال مختلف حتی درپناه گروه‌های مسلح به این کار مبادرت می‌ورزد که حاصل کار درگیری، آسیب جسمی، روحی و اجتماعی و در نهایت ناامنی شده است (رک، نیومن، ۱۳۸۹: ۲۱۳). بی‌تردید، قاچاق کالا یکی از موضوعاتی است که اقتصاد و بخش‌هایی از اقتصاد را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. در کشورهایی که در بخش‌های مختلف تفاوت قیمتی با دیگر کشورها داشته باشند یا هزینه تولید در آن‌ها بالا باشد، این موضوع بیشتر دیده می‌شود. در این ارتباط در کشورمان به لحاظ اینکه در یک اقتصاد نه چندان سالم و کارآمد قرار داریم و دچار مشکلات هستیم و نتوانستیم اصول درست اقتصادی را در مسائل مختلف محقق کنیم، قطعاً نسبت به کالاهای مختلف نیاز قابل توجهی در بازار وجود دارد که بخشی از نیازهای داخل از طریق مبادی غیررسمی مثل قاچاق تأمین می‌شود (شاهی، ۱۳۹۵: ۱۲). برای حل مشکل واردات قاچاقی کالا باید به

نظام قیمتی کالا، قوانین دست و پاگیر در ارتباط با تسهیلات واردات کالا، تسهیل واردات کالا از مبادی رسمی و رقابتی شدن قیمت توجه داشته باشیم. در ارتباط با پدیده صادرات و خروج کالا از کشور هم تا زمانی که نظام قیمتی نا متعادل باشد، همچنان با مشکل قاچاق مواجه خواهیم بود (سبزه‌ای، ۱۳۸۳: ۱۷). در مورد کالاهایی که مصرف عمومی بیشتری دارند، اگر سیاست‌گذاری درست انجام نشود، حتماً قاچاق صورت می‌گیرد؛ مثل گوشی موبایل. بنابراین، می‌توان گفت تقریباً وضعیت قاچاق کشورمان نسبت به کشورهای همسایه در یک دامنه متعادل قرار دارد اما میزان قاچاق کالا در ایران نسبت به کشورهای پیشرفته خیلی بالا می‌باشد و حتماً باید کنترل شود. لذا همین مقولات ضرورت این مقاله را دو چندان می‌کند (وطنی، ۱۳۹۰: ۱۱۱).

بر این اساس، سؤال اصلی تحقیق حاضر این می‌باشد که قاچاق کالا و ارز چه آسیب‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دارند و چه راهکاری برای مقابله با آن وجود دارد؟

بنابراین، قبل از پرداختن به این مسأله، ابتدا به پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام گرفته‌اند، اشاراتی خواهد شد؛ زیرا به موازات رشد مطالعاتی تجربی در زمینه تجارت غیرقانونی، پدیده قاچاق طی سال‌های ۱۹۶۰ و پس از آن مورد توجه نظریه‌پردازان تجارت بین‌الملل قرار گرفت. اولین دیدگاه نظری در زمینه قاچاق توسط «بهاگواتی» و «هانسن» مطرح شد. آن‌ها آثار رفاهی قاچاق را مورد بررسی قرار دادند که نتایج آن در سال‌های بعدی بحث پردامنه‌ای را میان نظریه‌پردازان تجارت بین‌الملل در زمینه آثار رفاهی قاچاق به وجود آورد. نتایج تحقیقات این دو نشان می‌دهد که در حالت عدم همزمانی قاچاق و تجارت قانونی، قاچاق کالا به کاهش رفاه منجر می‌شود (وطنی پور: ۲۸: ۳۸۴).

مؤمنی (۱۳۸۰) در رساله دکترای خود در دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی، اقتصاد سیاه را در ایران طی سه دهه اخیر اندازه‌گیری کرده است. ایشان بار مالیاتی، درجه مقرراتی بالا، شکاف مالیاتی، توزیع درآمد و رشد اقتصادی را مؤثر می‌داند. فری و کهانمان (۱۹۸۴) بار تحمیل شده توسط بخشی دولتی بر افراد (شامل بار مالیاتی و بار قانون‌گذاری یا اعمال محدودیت‌های قانونی)، بیکاری و سطح توسعه یافتگی پایین‌تر را به‌عنوان عوامل پیدایش معضل قاچاق می‌شمارد و به این فهرست بداخلاقی مالیاتی را نیز می‌افزاید و در مورد کشورهای صنعتی به آزمون می‌گذارد (نمک‌شناس: ۱۳۸۴: ۷).

تنزی (۱۹۸۰) مالیات‌ها و محدودیت‌های خاص در هر کشور (مالیات بر درآمد در آمریکا، مالیات‌های تأمین اجتماعی در اروپا، مالیات بر تجارت خارجی در کشورهای در حال توسعه) در گسترش این پدیده تأکید می‌کند. گلنز (۱۹۹۹) علل عمده پیدایش فعالیت زیر زمینی را بازی‌های مالیاتی بالا، تورم، درآمدهای قابل تصرف واقعی و کاهش استانداردهای اخلاقی ذکر می‌کند.

اهداف تحقیق

۱. تحلیل راهبردی مبارزه با قاچاق کالا و ارز
۲. مهم‌ترین اصول و ارزش‌های حاکم بر مبارزه با قاچاق کالا و ارز
۳. اهم عوامل محیطی مؤثر در مبارزه با قاچاق کالا و ارز

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی: مهم‌ترین آسیب‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی قاچاق کالا و ارز چیست؟

سؤالات ویژه

۱. مهم‌ترین تحلیل راهبردی وضعیت مبارزه با قاچاق کالا و ارز چیست؟
۲. مهم‌ترین اصول و ارزش‌های حاکم بر مبارزه با قاچاق کالا و ارز چیست؟
۳. اهم عوامل محیطی موثر در مبارزه با قاچاق کالا و ارز چیست؟

روش‌شناسی تحقیق

روش این تحقیق سندکاوی است و روش تحلیل آن توصیفی-تحلیلی است که شامل سه گام شناسایی و توصیف، استنباط و استنتاج است.

یافته‌ها

بی‌شک، پدیده اقتصاد پنهان و به‌ویژه قاچاق کالا و ارز، تمام عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی و حقوقی را تحت تأثیر خود قرار داده و سبب ایجاد خسران‌های فراوانی به مردم و نظام برخاسته از اسلام و اندیشه‌های اسلامی شده است. سند راهبردی و اجرای دقیق و اصولی آن می‌تواند در تحقق سالم‌سازی اقتصاد کشور و فراهم آوردن بسترهای پاک و سالم اقتصادی - اجتماعی بسیار یاری رساند. در ادامه، درصدد هستیم به سؤالات و اهداف در تحقیق پاسخ داده شود:

مهم‌ترین تحلیل راهبردی وضعیت مبارزه با قاچاق کالا و ارز چیست؟

در شرایط فعلی با وجود فرمان مقام معظم رهبری «مدظله العالی» و بهره‌مندی از حمایت‌های ایشان، امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های قوای سه‌گانه و نیروهای مسلح و با توجه به عزم و اراده مسئولین ارشد آنها، امید است بتوان بر مشکلاتی چون نبود شفافیت و انضباط در گردش پول و کالا، وجود رانت و انحصار و مشکلات قانونی در تعقیب و پیگیری شبکه‌های قاچاق فائق آمد. در این راه نیز اشراف کامل علمی، اطلاعاتی و عملیاتی ارگان‌های عضو ستاد و نیز تمرکز دستگاه‌های مرتبط بر باندهای سازمان یافته کلان می‌تواند نقش مؤثری داشته باشد. همچنین، وجود ظرفیت‌های

دینی، ملی و فرهنگی مناسب جهت حمایت از تولید و مصرف کالاهای داخلی که توان بالقوه رقابت با محصولات مشابه خارجی را دارند، اما بسترسازی قبیح قاچاق کالا و ارز در فرهنگ عموم اقشار جامعه و خنثی کردن تبلیغ و ترویج بی‌رویه فرهنگ مصرف‌گرایی به سمت کالاهای خارجی را نوید می‌دهد.

۲. مهم‌ترین اصول و ارزش‌های حاکم بر مبارزه با قاچاق کالا و ارز چیست؟

۱- استیفای حقوق عمومی، کاهش تزاحم با مردم و توجه به منافع ملی

۲- اصل دقت، سرعت و صحت عمل

۳- استقلال، شکوفایی، سلامت و امنیت اقتصادی

۴- اصل حاکمیت تفکر راهبردی در مبارزه با قاچاق کالا ارز

۵- جامعیت و روزآمدی مبارزه با قاچاق کالا ارز

۶- اصل افزایش ریسک قاچاق کالا و ارز به سمت باندهای بزرگ و مرکز کشور

۷- اعتماد سازی و جلب مشارکت عمومی در مبارزه

اهم عوامل محیطی موثر در مبارزه با قاچاق کالا و ارز چیست؟

الف فرصت‌ها:

درجه اهمیت	عنوان عامل محیطی	ردیف
۹	فرمان مقام معظم رهبری و بهره‌مندی از حمایت‌های معظم له در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز	۱
۷	امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های قوای سه گانه و نیروهای مسلح در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز	۲
۷	ظرفیت‌های دینی، ملی، فرهنگی، اجتماعی، رسانه‌ای و تبلیغی جهت جلب مشارکت‌های عمومی به منظور حمایت از تولید و مصرف کالای داخلی در امر پیش‌گیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز	۳
۶	امکان به‌کارگیری از دستاوردهای علمی و فن‌آوری‌های نوین در امر پیش‌گیری و	۴

	مبارزه	
۶	توجه به کیفیت گرایی در تولید محصولات داخلی و رقابت پذیری آن‌ها با محصولات خارجی	۵
۵	ظرفیت‌های دیپلماتیک جهت ساماندهی تعاملات اقتصادی با سایر کشورها و کنترل موثر مرز به منظور همکاری در پیش‌گیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز	۶

ب- تهدیدها

ردیف	عنوان عامل محیطی	درجه
۱	نبود انضباط و کنترل کافی در اثر عدم شفافیت گردش پول و کالا	۷
۲	وجود رانت و انحصار و معافیت‌های غیرنظاممند و هدفمند نبودن یارانه‌ها	۷
۳	سامان یافتگی و شبکه شدن جرم قاچاق	۷
۴	تعدد مراجع رسیدگی، اطاله دادرسی، عدم وحدت رویه قضایی در رسیدگی به پرونده‌های قاچاق و بازدارنده نبودن قوانین موجود	۷
۵	کاهش رقابت‌پذیری محصولات داخلی به دلیل وجود تورم، حمایت ناکافی و بالابودن ریسک سرمایه‌گذاری	۷
۶	از بین رفتن قبح قاچاق کالا و ارز در برخی مناطق و اقشار کشور	۷

ج- قوت‌ها

ردیف	عنوان عامل محیطی	درجه اهمیت
۱	تمرکز دستگاه‌های کاشف و شاکبیر پرونده‌های کلان	۸
۲	وجود از ظرفیت‌های اطلاعاتی و عملیاتی ارگان‌های امنیتی، انتظامی و نظامی در شناسایی و مقابله و انهدام باندها و شبکه‌های درون و برون مرزی قاچاق	۷
۳	عزم و اراده مسئولین تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز، لازم الاجرا بودن مصوبات ستاد و امکان بهره‌گیری از ظرفیت‌های بالای اعضای ستاد در سایه هماهنگی و همکاری مؤثر بین دستگاهی	۷
۴	عزم و اراده ستاد در جهت تقویت و تجهیز و تخصیص منابع مالی به واحدهای	۷

	مبارزه کننده و رسیدگی کننده	
۷	بهره‌مندی از اختیارات خاص قانونی در کنترل، مهار و پیش‌گیری از قاچاق	۵
۷	وجود سرمایه‌های انسانی کارآمد، مجرب و متخصص و متفقد در امر مبارزه با قاچاق در ستاد و سازمانهای عضو موثر	۶
۶	وجود ظرفیت های مدیریتی و کارشناسی جهت ایفای نقش برای ستاد در تهیه و تنظیم سیاست‌های تعرفه‌ای مناسب	۷

د-ضعف ها :

درجه اهمیت	عنوان عامل محیطی	ردیف
۸	ضعف در رصد گردش پول و کالا (بوئزه مبارزه با پولشویی)	۱
۷	تعدد، عدم انسجام و جامع نبودن قوانین و مقررات	۲
۷	ضعف در به‌کارگیری فن‌آوری‌های نوین در امر پیش‌گیری، کنترل و مبارزه	۳
۷	فقدان سیستم اطلاعات یکپارچه بین سازمانی در بین دستگاه‌های عضو	۴
۷	نارسایی در فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی با استفاده از تبلیغات و دستگاه‌های رسانه‌ای در بهره‌گیری از پتانسیل	۵
۷	ضعف در صیانت و خو پایی و مراقبت از موقعیت شغلی و عدم حمایت از صحت اقدامات قانونی	۶
۶	ضعف کنترلی و نظارتی مکفی در حوزه ماموریتی مبارزه با قاچاق کالا و ارز بر دستگاه‌های عضو ستاد	۷
۷	نارسایی در فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی با استفاده از تبلیغات و دستگاه‌های رسانه‌ای در بهره‌گیری از پتانسیل‌های مردمی	۸
۷	ضعف در صیانت و خود پایی و مراقبت از موقعیت شغلی و عدم حمایت از صحت اقدامات قانونی	۹
۶	ضعف کنترلی و نظارتی مکفی در حوزه ماموریتی مبارزه با قاچاق کالا و ارز بر دستگاه‌های عضو	۱۰

۶	عدم تناسب کمی و کیفی منابع انسانی حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز با مأموریت‌ها	۱۱
۶	بخشی‌نگری دستگاه‌های عضو در اجرای مصوبات و مأموریت‌ها	۱۲
۵	ضعف در پایداری و فراگیر کردن تفکر و برنامه‌های راهبردی در حوزه دستگاه‌های مبارزه با قاچاق کالا و ارز	۱۳

آسیب‌های قاچاق کالا

به نظر می‌رسد نوعی دور تسلسل نامنی در ارتباط با قاچاق کالا در اکثر شهرهای مرزی وجود دارد. به این مفهوم که یکی از عوامل بازدارنده‌ی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی در مناطق مرزی، نبود امنیت یا ضعف‌های امنیتی موجود است. ضعف سرمایه‌گذاری سبب ناشکوفایی ظرفیت‌های اقتصادی مناطق مرزی و در نتیجه فراهم نیامدن فرصت‌های اشتغال، بیکاری، فقر و نابسامانی‌های معیشتی می‌گردد. فلذا در ادامه به هرکدام از آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی قاچاق کالا و ارز می‌پردازیم:

آسیب اقتصادی: به اعتقاد پیتر دورنر، رشد اقتصادی عبارت است از: «گسترش امکانات و پرورش استعداد‌های بشری که در مورد جلوگیری از فقر ضروری می‌باشد. کاهش دامنه فقر عمومی، بیکاری و نابرابری ملازم با توسعه اقتصادی هستند». واردات و قاچاق کالا از عوامل عمده‌ای هستند که دستیابی به توسعه پایدار را به چالش می‌کشاند، چراکه خروج ارز و سرمایه حجم کل قاچاق کالا به کشور حدود ۸ میلیارد دلار تخمینی زده شده است. بنابراین، قاچاق کالا حدود یک میلیارد دلار از درآمدهای کشور را کاهش می‌دهد. البته، این فرض چندان دور از واقعیت هم نیست. از طرفی،

طبق محاسبات انجام شده، هر یک دلار قاچاق حدود ۱۰۰ هزار فرصت شغلی را از کشور خواهد گرفت.

توسعه نیافتگی و محرومیت از فناوری های نوین: کشورهای توسعه یافته با رشد روزافزون اقتصادی خود و سیاست‌گذاری بر علیه کشورهای دیگر انحصارات اقتصادی را ایجاد کرده‌اند و از انتقال فناوری جدید و مؤثر در تولیدات به کشورهای دیگر ممانعت کرده و سعی می‌کند نابرابری‌های موجود را به نفع خود حفظ و بازتولید کند.

فقر و بیکاری: به دلیل سودآور بودن قاچاق، انگیزه و اشتیاق سرمایه‌گذاری برای سرمایه‌گذار در امور تولیدی، کاهش می‌یابد؛ زیرا قاچاق در فرصت کوتاه سود سرشاری را نصیب قاچاقچی می‌کند که با سود حاصل از سرمایه‌گذاری مولد بسیار متفاوت است. افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌های داخلی با تأمین امنیت اقتصادی رابطه‌ای مستقیم دارد و برای آنکه سرمایه‌های کشور به محیط‌های خارجی جذب نشود یا اصطلاحاً فرار نکنند، باید محیط مطلوب‌تر و بهتر داخلی فراهم گردد (محسنی، ۱۳۸۶: ۵۳).

آسیب فرهنگی: برای هر توسعه‌ای باید فرهنگ توسعه را هم در کنار سایر خرده نظام‌ها و هماهنگ با آنان به وجود آورد. از جمله چالش‌های توسعه برای هر کشور در حال توسعه‌ای، نهادینه شدن فرهنگ قناعت، پرهیز از مصرف، اعتماد به نفس و خودباوری فرهنگی می‌باشد و استفاده بی‌رویه از کالاهای خارجی چه به صورت واردات و چه به صورت قاچاق به عنوان موانعی، این مرفه‌های فرهنگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (رجاوند، ۱۳۸۶: ۵۹). مبارزه با پدیده اقتصاد زیرزمینی یا قاچاق کالا و ارز موضوعی است که در سال‌های اخیر در اقتصاد کشورمان مکرراً مطرح شده است. مبارزه با قاچاق کالا و ارز به عنوان یکی از دغدغه‌های جدی مقام معظم رهبری و یکی

از چالش‌های اساسی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی، امری است که امروزه به یکی از اولویت‌های اصلی نظام برای تحقق اقتصاد مقاومتی تبدیل شده است. مبارزه با قاچاق کالا و ارز بر اساس دیدگاه و فرمان رهبر معظم انقلاب اسلامی خطر جدی و بزرگی است که مبارزه جدی با آن بر همه دستگاههایی که به نحوی می‌توانند در آن دخیل باشند، واجب است تا سهم خود را در این مبارزه ایفا کنند و فرهنگ بخشی از محیط اجتماعی افراد را تشکیل می‌دهد که با آن فکر و زندگی می‌کنند پس می‌توان با تکیه بر فرهنگ دینی و تقویت ارزش‌های اخلاقی از وقوع جرم پیشگیری کرد. در کنار رسانه‌ها، برگزاری دوره‌های آموزشی افزایش دانش و سطح آگاهی و ارتقای فرهنگ عمومی برای گرایش به استفاده از کالای تولید داخل و تقبیح قاچاق و آشنایی با اقتصاد مقاومتی، برگزاری جشنواره نشست‌های تخصصی و کارگاه‌ها، استفاده از ظرفیت کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در ارتقای فرهنگ دینی جامعه، حمایت از کتب مرتبط با موضوع با هدف نهادینه کردن وجوب و ضرورت مبارزه با پدیده قاچاق و مقابله با گسترش آن و حمایت از تولید و ساخت فیلم‌های خیابانی و نماهنگ‌های مرتبط با موضوع و نشر مناسب آن‌ها نیز می‌تواند مفید و مؤثر باشد (الهامی، ۱۳۸۸: ۳۸). رهنمودهای مقام معظم رهبری نقشه راه ما در حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز است. مقام معظم رهبری در جمع کارگران منتخب کشور سخنان مهمی را در خصوص قاچاق و ورود کالاهای غیرمجاز کانتینری به کشور و همچنین برخورد با بازرگانان و ملوانان مرزنشینی که برای امرار معاش خانواده فعالیت دارند، بیان فرمودند. ایشان با تاکید بر جلوگیری از واردات قاچاق، یک نقد جدی به مبارزه با قاچاق را مطرح کردند «ما تا حالا در مبارزه با قاچاق خیلی جدی عمل نکرده‌ایم». این صحبت مهم رهبری نشان می‌دهد که در مبارزه با قاچاق کم‌کاری شده است. البته، رهبری میان دو نوع قاچاق کالا تمایز قائل می‌شوند و یکی از آن‌ها را «بلای بزرگ» کشور می‌نامند. ایشان ادامه دادند: «مراد من از قاچاق، فلان

کوله بر ضعیف بلوچستانی نیست که می‌رود آن طرف یه چیزی را برمی‌دارد روی کول خودش می‌آورد این طرف؛ این‌ها که چیزی نیست، این‌ها اهمیتی ندارد؛ با آن‌ها مبارزه نشود اشکالی ندارد». اما نوع دوم قاچاق را قاچاق سازمان‌یافته معرفی کردند: «من قاچاق‌های سازمان‌یافته بزرگ را می‌گویم؛ ده‌ها کانتینر یا صدها کانتینر اجناس گوناگون قاچاق وارد کشور بشود؟ خب، باید برویم برخورد کنیم با اینها؛ ما دولتی‌م، ما قدرت داریم، ما می‌توانیم؛ به‌طور جدی با اینها برخورد کنیم». اشکال دیگری که رهبر معظم انقلاب متوجه قاچاق می‌دانند، بحث جایگزینی آن با کالای داخلی است. ایشان قدرت قاچاقچیان را این‌گونه توصیف می‌کنند: «یک نفر آدم مبتکر می‌آید، سرمایه‌ای هم دارد، فلان جنسی را که بسیار مصرفش در کشور زیاد است می‌خواهد تولید کند؛ می‌روند می‌گویند آقا! این را شما تولید نکن! ده میلیارد یا سی میلیارد بگیر تولید نکن؛ یا آن طرف زیر بار می‌رود و خودش را راحت می‌کند، یا اگر زیر بار نرفت، به او فشار می‌آورند و انواع و اقسام مشکلات را بایش درست می‌کنند، مانع قانونی سر راهش سبز می‌کنند، یا بالاخره در نهایت جنایت می‌کنند این‌ها چیزهای مهمی است، این‌ها چیزهای امنیتی است، این‌ها چیزهای ساده‌ای نیست، با این چیزها نمی‌شود ساده برخورد کرد. قاچاق این جوری است؛ سم تولید داخلی، قاچاق است». در سال-های اولیه انقلاب اگرچه موضوع قاچاق مطرح بود، اما آنقدر کم‌رنگ بود که کسی به آن توجهی نمی‌کرد. حتی در دوران دفاع مقدس هم قاچاق مسأله کشور نبود. دلیل آن هم روشن بود. امکانات کشور به سمت جنگ سرازیر می‌شد و سطح زندگی مردم به گونه‌ای نبود که قاچاقچیان از محل آن بتوانند امرار معاش کنند. با این حال، دوران بعد از جنگ که کشور نیاز به سازندگی داشت و کشور در مسیر پیشرفت قرار گرفته بود، آغاز دغدغه قاچاق بود. البته در آن دوران مفهوم قاچاق و قاچاقچی در مدامخدر منحصر می‌شد. رهبر انقلاب در آن دوران در دیدار با فرماندهان سپاه بر اهمیت مبارزه

با قاچاق مواد مخدر تاکید کردند. اما با گذشت زمان مفهوم قاچاق شکل عام‌تری به خود می‌گیرد و تنها محدود به قاچاق مواد مخدر نمی‌شود. طبیعی هم به نظر می‌رسید؛ چون سطح رفاه در کشور در حال بهبود بود و نیاز به کالاهای متنوع افزایش پیدا کرده بود این وضعیت در کنار ممنوعیت‌ها و تعرفه‌های بالای وارداتی سبب شد تا کشور در معرض آسیب بزرگی به نام «قاچاق کالا» قرار بگیرد در سال‌های بعد نیز رهبری تاکیدات فراوانی بر مبارزه با قاچاق داشته اند، با این حال آنچه اتفاق افتاده است، اصلاً خوشایند نیست. قاچاق دیگر به حوزه‌های خاص محدود نیست. از میوه گرفته تا موبایل، از قطعات خودرو تا لوازم خانگی قاچاق می‌شود. قاچاق هم دیگر به حالت سازمان‌یافته شکل گرفته است. شاید منافع افراد است و شاید ترس مدیران. به هر حال قاچاق ادامه دارد و کشور در معرض خطر است و باید فکری کرد (خامنه‌ای، ۱۳۸۸: ۲۰).

آسیب‌های اجتماعی: از جمله آسیب‌های اجتماعی در زمینه قاچاق کالا می‌توان به عوامل زیر اشاره کرد:

افزایش مناطق مهاجرت و حاشیه‌نشینی: میان قاچاق و تردد افراد بیگانه نیز رابطه معناداری به چشم می‌خورد. مرزهای شرقی کشور که دلالت عمده ورود محموله‌های قاچاق به کشور هستند، مسیر عمده ورود غیرقانونی اتباع بیگانه نیز به شمار می‌روند. بسیاری از اینان در کار قاچاق یا کالا همدستی دارند (غفاریان، ۱۳۷۹: ۲۳ به نقل از شاهی). هم اینک ۴/۰ زندانیان قاچاق کالا کشور را اتباع بیگانه به‌ویژه افغان‌ها و اتباع پاکستان تشکیل می‌دهند. آلوده‌ترین مناطق به ورود قاچاق کالا دارای بیشترین اتباع بیگانه‌اند که برخی به‌صورت قانونی و عمدتاً غیرقانونی به کشور وارد شده اند. دبیر شورای مبارزه با قاچاق کالا و ارز کردستان معتقد است: نقشه راه ما در حوزه مبارزه با قاچاق کالا و ارز رهنمودهای ارزنده مقام معظم رهبری است. به گزارش کرد تودی،

استان کردستان رتبه دوم کشور را در زمینه برخورد با کالای هدف قاچاق را داراست و پرونده قابل قبولی در سطح کشور در این راستا داریم. با این که قاچاق پدیده‌ای مختص کشور ما نیست، اما این موضوع در همه کشورهای در حال توسعه برجستگی دارد و موضوعی است که در داخل کشور ما نیز سنخیت آن در همه استان‌ها مشهود است: متزلزل کردن اقتصاد داخلی، افزایش بیکاری، تعطیلی واحدهای تولیدی و دیگر پیامدهای قاچاق کالا و ارز. میزان واردات و صادرات ثبت شده در کشور در سال ۱۳۹۳ بالغ بر ۵ میلیارد دلار است و در همین سال ۲۵ میلیارد دلار کالا نیز بدون اینکه در جایی به ثبت برسد، وارد شده است که همین عامل اصلی از بین رفتن یکی از وجوه درآمدی کشور یعنی عوارض واردات کالا شده است و حاصل این ورود کالا را خارج شدن سرمایه ملی کشور ما یعنی نفت است؛ در مقابل خروج نفت از کشور، کالاهایی به صورت قاچاق وارد می‌شود که ضد باورها و ارزش‌های جامعه ما است و در راستای زایل کردن افکار قشر جوان استفاده می‌شود. به گفته دبیر شورای مبارزه با قاچاق کالا و ارز کردستان، قاچاق ابزاری سازمان داده شده در دست دشمنان نظام اسلامی است که از آن برای رسیدن به اهداف ضد ایرانی خود بهره می‌جویند. این شورا بر لزوم سرمایه‌گذاری در بخش فرهنگی تاکید کرد و افزود «هر اقدامی در این راستا گامی ارزشمند است که به همین منظور کار گروه فرهنگی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در استان راه‌اندازی شده است و مهم‌ترین ابزارهای تأثیرگذار فرهنگی در این راستا استفاده از ظرفیت ائمه جمعه و جماعت و نخبگان جامعه است تا با تاثیرگذاری خود، در این زمینه روشنگری کنند» (اله‌امی، ۱۳۸۸: ۱۲۸). اینک با مشخص شدن آسیب‌های قاچاق کالا و ارز، در این بخش به مهم‌ترین راهکارهای مبارزه با این پدیده شوم اقتصادی خواهیم پرداخت که به ترتیب عبارتند از:

الف: مبارزه فیزیکی: ساده‌ترین راه مبارزه فیزیکی است که دو نظر مختلف در این باره وجود دارد: نظر اول: مبارزه فیزیکی در مبادی ورودی و خروجی کالا در مرزهاست که وسیله نیروی انتظامی و مأمورین مبارزه با قاچاق و جرایم اقتصادی انجام می‌گیرد که به جز در نقاط مرزی که پاسگاه‌های مرزی وجود دارد و مأمورین در بعضی از ساعات روز و شب در حین گشت به آن می‌پردازند، در بقیه اوقات و بقیه مرزهای طولانی عملاً کنترل مقدور نیست. نظر دوم: مبارزه فیزیکی در مراکز شهرها و استان‌ها و خصوصاً پایتخت می‌باشد که اخیراً مورد توجه دولت و ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا قرار گرفته و تصویب‌نامه و دستورالعمل و قانون بودجه و قانون برنامه توسعه اقتصادی کشور به آن پرداخته است.

ب: ایجاد اشتغال: یکی از راه‌های مبارزه با قاچاق کالا ایجاد اشتغال است و اشتغال عده‌ای در حال حاضر به امر قاچاق کالا اشتغال کاذب محسوب می‌شود. اشتغال بایستی در زمینه‌های کشاورزی و صنعتی باشد که با ایجاد مناطق ویژه کشاورزی و دامداری و دادن وام به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی با تشویق دولت صورت گیرد؛ همین‌طور ایجاد واحدهای کوچک تولیدی و طرح‌های بزرگ صنعتی و زیربنایی شامل جاده‌سازی، سدسازی و برق و آب می‌باشد.

ج: کیفیت و رقابت: کیفیت کالاها که هرچه قدر بالا رود، میزان علاقه‌مندی مردم به کالای خارجی کمتر می‌شود و در نتیجه تقاضا برای قاچاق کالا کم خواهد شد.

د: تقلیل سود بازرگانی: در حال حاضر، عنوان بالا بودن تعرفه‌ها مطرح است و اینکه تعرفه‌ها به صورت غیرکارشناسی تعیین می‌شود و اگر درآمد دولت از پایین آمدن تعرفه‌ها کم شود هزینه مبارزه با قاچاق کالا هم کم می‌شود واردات قانونی گران در می‌آید.

ر: اجازه ورود کالای لوکس و لوازم بهداشتی و مواد خوراکی: وقتی کالاهای لوکس مثل چینی آلات، دوربین‌های عکاسی و همین‌طور لوازم بهداشتی مثل ادوکلن و مواد خوراکی فانتزی مثل شکلات و آدامس و آب میوه به‌صورت قاچاق به وفور وارد می‌گردد یا مواد خوراکی مثل موز و انبه و آناناس در بازار آزاد به‌صورت قاچاق زیاد است. بهترین راه مبارزه اجازه ورود قانونی است که با رعایت ضوابط بهداشتی و قرنطینه‌ای وارد و حقوق و عوارض گمرکی آن هم پرداخت می‌گردد.

ز: کاهش تشریفات و مقررات: شناسایی رانت‌خواران و عوامل نفوذی در مراجع رسمی و قاچاقچیان عمده (رجائی، ۹۵: ۱۳۸۴-۹۸).

بحث و نتیجه‌گیری

ما برانیم تا با سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و نظارت، هماهنگی برای بسیج اراده و امکانات و مقدرات سازمان‌ها در جهت هم‌افزایی و ایفای نقش موثر آنها در پیش‌گیری، کنترل و مقابله چند لایه و فراگیر در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز و افزایش ریسک قاچاق، از پیش از مبادی تا سطح بازار با استفاده از تعاملی جدی و کارآمد و برنامه‌محور و متکی به سرمایه‌های انسانی توانمند، متخصص و متعهد به‌منظور حمایت از تولیدات کیفی داخلی، تسهیل مبادلات تجاری قانونی و تنظیم و انضباط بازار و جلوگیری از تضییع حقوق دولت در جهت تحقق فرمان معظم رهبری (مدظله العالی) تا کاهش قاچاق در سطحی قابل قبول تلاش نمائیم. باید توجه داشت که تداوم اقدامات ناکارآمد در مبارزه فیزیکی با قاچاق کالا و عدم توجه به اصلاح سیاست‌های کلان اقتصادی، برای کاهش هزینه تولید و عرضه محصولات تولید داخلی منجر به خسارات بیشتر از ابعاد مختلف به اقتصاد کشور می‌شود. در پایان باید به این نکته بسیار مهم اشاره نمود که، اگر قرار است تولید داخلی افزایش یافته و اشتغال رونق پیدا کند، باید مبارزه با قاچاق کالا را امری اساسی تلقی کرد.

منابع

- الفتی، پری (۱۳۹۴)، پایان نامه کارشناس ارشد آسیب شناسی قاچاق کالا در پرتو نظریه های جرم شناسی با تاکید بر مقوله مرزنشینی.
- الهامی، خلیل (۱۳۸۸). مجموعه مقالات اقتصاد پنهان، معاونت پژوهش ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.
- بنائی، رضا (۱۳۹۲). یادداشت‌های توضیحی قانون امور گمرکی، تهران، انتشارات بازرگانی.
- جعفری، ترزوق، یحیی، بهمن (۱۳۹۱) اصول اقتصاد سیاسی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- رجاوند، پرویز (۱۳۸۶). حفظ هویت فرهنگی برای دورشدن اطلاعات اقتصادی سیاسی، نشر کویر.
- روکس، برویان (۱۳۸۰). بررسی نظریه‌های توسعه نیافتگی، جامعه‌شناسی توسعه، ترجمه: مصطفی ازکیا، تهران: توسعه.
- سبزه‌ای، بهرام (۱۳۸۳). جرم قاچاق کالا در قوانین موضوعه ایران، همدان، انتشارات سروش الوند شاهی، قهرمان، پایان‌نامه کارشناسی بررسی تحولات قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۵.
- شمس‌الدینی، شهباز (۱۳۹۵). کارشناس ارشد مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام استان چهارمحال و بختیاری، تکثیر و پخش از مرکز تحقیقات وزارت بازرگانی.
- علی، خامنه‌ای (۱۳۸۸) سند ملی راهبردی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، چاپ اول.
- فیروز رجائی، مختار (۱۳۸۴). قاچاق کالا و ارز، چاپ اول، نشر قانون.
- مجتهدی، یوسف (۱۳۹۱). نظام رسیدگی به جرم قاچاق کالا، چاپ دوم، انتشارات خرسندی.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی انحرافات، تهران: طهوری.
- محمدی، علی (۱۳۸۶). حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان.
- معین، محمد (۱۳۸۷). فرهنگ معین، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- مومنی، اسکندر، (۱۳۹۸). راهبردها یا ارتقاء امنیت عمومی، تهران، دانشگاه دفاع ملی.
- نورزاد، مجتبی (۱۳۸۹). جرایم اقتصادی در حقوق کیفری ایران، تهران: انتشارات جنگل.

نمک‌شناس، رضا (۱۳۸۴). بررسی قاچاق کالا و سوخت در سیستان و بلوچستان، وزارت امور اقتصاد و دارایی، طرح تحقیقاتی.

نیومن، اسکار (۱۳۸۷). خلق فضاهاى قابل دفاع؛ ترجمه: رواقی، فرهاد، تهران: نشر طحان.

وطنی، علی (۱۳۹۰). مجموعه مقالات منتخب نخستین همایش ملی قاچاق کالا و امنیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در جنوب کشور شماره اول.

وطن‌پور، علی رضا (۱۳۸۸)، مجموعه مقالات اقتصاد پنهان، معاونت پژوهش، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.